

ról. Pedig ez a darab romantikus tárgyi elemeivel és klasszikus formájával — kórusok! — egészen különálló helyet foglal el Schiller művében. Fontosak az előszavában kifejtett nézetek is, és ha a második kötet végén levő kronológiai összeállítás meg nem említené, ennek a darabnak (amely egyébként régebben magyar fordításban is megjelent) még létezéséről sem értesülne a mai magyar olvasó.

Az alapos jegyzeteket, amelyek a drámák színpadi történetére is kiterjeszkednek, Vajda György Mihály írta.

A gyűjtemény, a dolog természetével járó hiányok ellenére is, jelentős állomása Schiller magyarországi kultuszának.

Benedek Marcell

AZ »OROSZ REMEKÍRÓK« CÍMŰ SZOROZAT 1955-BEN MEGJELENT KÖNYVEI

Budapest, 1955. Új Magyar Könyvkiadó

A felszabadulással átszakadtak a szovjet kultúra magyarországi terjesztése elé emelt zsilipek. Olvasóközönségünk mohó kíváncsisággal nyúlt a szovjet irodalom alkotásaiért. Könyvkiadásunk már a felszabadulás első perceitől nagy gondot fordított ennek az érdeklődésnek a kielégítésére, az évek során az olvasók könyvespolcán mind több szovjet regény és verskötet sorakozott, bár — meg kell vallani — a jelentős művek mellé jócskán kerültek jelentéktelen munkák is.

A szovjet irodalom térhódítása széles körben felébresztette az orosz klasszikusok ismeretének igényét is. A megnövekedett olvasótábor tudni akarta, hogy milyen kulturális értékekből sarjadt ki a szovjet művészet. Igaz, a XIX. század orosz mestereinek kiadása az ellenforradalmi években minőségben is és mennyiségben is messze felülmúlta a szovjet írókét, de ezzel még nem mondtunk sokat. Az orosz irodalmat még értelmiségünk is meglehetősen felületesen ismerte. A magyar intelligencia ez idő tájt már nem vetette magát olyan szenvedélyesen a „Kelet titkai”-ra, mint a századforduló tájékán, amikor kellő érzékenységgel reagált mind az orosz művészet eredményeire, mind az orosz társadalmi élet jelenségeire, s amikor a miénkkal rokonnak érezte az orosz város és falu nyomorúságát. Ezek az emlékek a felszabadulás idejére már elhomályosultak. A magyar olvasóközönségnek — amely a nagy társadalmi változásokkal együtt formálódott és új erővel, munkásokkal és parasztokkal frissült fel, — ötven év után szinte újból fel kellett fedeznie az orosz irodalmat. Könyvkiadásunk 1945 után hozzálátott ugyan, hogy betömje azokat a réseket, amelyek a korábbi években keletkeztek az orosz klasszikusok kiadásaiban, de a megoldás nem mindig volt sikeres, az egyes írók kiválogatása és műveik kiadása többnyire rendszertelen és ötletszerű volt. Mind sürgetőbbben jelentkezett a rendszeresség igénye: egy többé-kevésbé teljességet jelentő sorozatra volt szükség.

Ezt a feladatot vállalta magára az Új Magyar Könyvkiadó, amikor megindította az Orosz Remekírók sorozatát. A tervezet szerint a sorozat 44 kötetből áll és felöleli a XIX. század valamennyi európai jelentőségű orosz íróját. Az első kötetek — mint ismeretes — 1953 végén kerültek forgalomba, az utolsók 1958-ban jelennek meg.

Válogatás

A válogatás a szerkesztők — Áprily Lajos, Benedek Marcell, Bóka László, Gergely Sándor, Illés Béla, Kardos László, Szinnai Tivadar — figyelmes és körültekintő munkáját dicséri. Nem volt könnyű dolguk, sikeresen kellett egyeztetniük sokféle szempontot. A tervezetből egyetlen maradandó értékű író, egyetlen igazán fontos mű sem hiányozhatott. A szerkesztők külön érdeme, hogy jó néhány íróval most ismerkedhetünk meg igazán. Nyekraszovnak 1955-ben jelent meg először magyar nyelven nevezetes elbeszélő költeménye, a „Ki él boldogan Oroszországban?” Lírai költeményei is jóval teljesebb kiadásban látnak majd napvilágot, mint korábban. Leszkovról alig tud valamit a magyar olvasó, elbeszéléseiből rövidesen két kötetet kap a kezébe. Csernisevszkij Proológusa is újdonság. Szerencsés gondolat volt Sztalikov-Scsedrin felkarolása: a tervezetben a régi ismerősök, a Galavljov-család, az Egy város története és a Mesék mellett új, magyar nyelven még nem közölt, de nem kevésbé fontos művekkel, a Posehonyi régi világgal és a Kormányzósági karcolatok-kal találkozunk.

A válogatás terén általában kevés szemrehányás érheti a szerkesztőket, s ami kérdés felmerül, az is inkább az arányokkal kapcsolatos. Erősen vitatható például, hogy Osztrovszkij megérdemel-e két kötetet. Tisztelet és becsület a nagy orosz drámaírónak, de úgy hisszük, hogy az igazán jó drámái mind megtalálhatók a Franklin könyvkiadó 1950. évi egykötetes Osztrovszkij kiadásában. Semmi szükség sincs tehát két kötetnyi új kiadásra csak azért, hogy ezzel néhány, számunkra még ismeretlen — de ugyanakkor meglehetősen érdektelen — dráma is kiadásra kerüljön. Különösen visszássá alakul a helyzet akkor, ha megfigyeljük, hogy Dosztojevszkij aránylag kevés, mindössze három kötetet kap s ezek sem a legjobban reprezentálják a nagy író művészetét (kivétel a Holtak háza és a Bűn és bűnhődés). Nem a Fehér éjszakák, a Nyetocska és a Nagybácsi álma miatt övezi az író a halhatatlanság fénye. A Félkegyelmű vagy a Karamazov-testvérek sokkal jobban illettek volna a Holtak háza és a Bűn és bűnhődés mellé. Amikor Tolsztoj 8 kötettel, Turgenyev és Scsedrin 5-5 kötettel szerepel a tervezetben, Dosztojevszkij számára nem méltányos a 3 kötet. Különösen nem akkor, amikor a Dosztojevszkij-regények jónéhány évig csak titkos élvezet tárgyai voltak, s amikor 1956-tal végre elérkeztünk oda, hogy a nagy író elfoglalhatja az őt megillető helyet az orosz és a világirodalom történetében. A Dosztojevszkij évfordulóra mégis csak egyetlen kötete, a Fehér éjszakák jelent meg magyarul. Pedig fordulatot kellett volna, hogy jelentsen ez az év nemcsak Dosztojevszkij művészetének értelmezésében, hanem a kiadásokban is. Igaz, hogy a tervezet még 1953-ban készült, s azóta sok víz lefolyt a Dunán. Bizonyos, hogy nem a szerkesztőkön múltott Dosztojevszkijnek ez a kurtán-furcsán való elintézése. 1956-ban azonban észbe kellett volna kapniok az illetékes „felsőbb szervek”-nek és megváltoztatniok azt a három évvel ezelőtt még sokak számára helyénvalónak látszó, de ma már mindenkitől megbélyegzett, helytelennek ítélt megoldást, hogy Dosztojevszkijnek csak egy számoljt és nem egy karosszékot, sőt trónust juttattunk a Parnasszuson. Segíteni még lehet a dolgon, csak egy kis jóakarattal kell hozzá. Ha a kiadó keze meg van kötve és nem lépheti túl a 44 kötetnyi keretet, az Osztrovszkij-drámák kétkötetes kiadását még mindig egy kötetesre változtathatja, s a felszabaduló papírmennyiség valamely Dosztojevszkij-regény kinyomta-

tására szolgálhat. Leszkovot sem kell azonnal két kötetnyi elbeszéléssel be-
léptetni az orosz remekírók közé, egy kötet is megteszi. S így mindjárt két
Dosztojevskij regény számára szabadul fel a hely és a papír. Mindez, ha
1956-ban már nem is, de 1957-ben még megvalósítható. Jobb későn, mint
soha. Félre kell tenni végre azt az aggodalmat, hogy Dosztojevskij műveit
csak válogatott elmék, tudósok vagy specialisták élvezhetik, mert a széle-
sebb olvasóközönségnek ártalmas. Nem hisszük, hogy a magyar olvasókö-
zönség ne tudná helyesen megítélni Dosztojevskij művészetének ellent-
mondásait, ne tudná helyesen megkülönböztetni a benne rejlő nagyságot
azoktól a hamis illúzióktól, amelyek világnézetéből származtak. A Szovjet-
unióban már megkezdődött Dosztojevskij összes műveinek kiadása.
A szovjet kiadói politika egyáltalán nem félti annak a nagyszámú olvasó-
nak az ideológiai szilárdságát, aki már alig várja, hogy kezébe vehesse Dosz-
tojevskij elévülhetetlen remekeit. Nekünk sem szabad féltenuünk a magyar
olvasókat Dosztojevskijtől.

Utószavak

Az Orosz Remekírók sorozatában 1955-ben a következő művek láttak
napvilágot : Puskin : Regények és elbeszélések. Goncsarov : Hétköznapi tör-
ténét. Turgenyev : Rugyin. Nemesi fészek. A küszöbön. Nyekraszov : Ki él
boldogan Oroszországban? Szaltikov-Scsedrin : Posehonyi régi világ. Mesék.
Tolsztoj : Gyermekkor. Serdülőkor. Ifjúkor. Csehov : Színművek. Az egyes
köteteket utószó és jegyzetek kísérik. Az utószavak közelebb hozzák az olva-
sóhoz a kort, az író egyéniségét, művészi sajátosságait, a szóban forgó mű
keletkezésének körülményeit stb. Könnyű lenne kákan is csomót keresni és
mikroszkópikus vizsgálattal kutatni ezekben a rövid utószavakban a hibá-
kat. Ha nem élünk ezzel a módszerrel, akkor valamennyiükről szinte egyön-
tetűen elmondhatjuk, hogy jól megfelelnek a célnak, sőt egyesek a korláto-
zott keret ellenére is többet mondanak, mint amennyit várnánk tőlük. Lukácsy
Sándor például Goncsarov : Hétköznapi történet c. regényéhez írt tanulmá-
nyában többre vállalkozik, mint a regény egyszerű elemzésére. Sőt nem elég-
szik meg azzal sem, hogy Goncsarov írói tevékenységét csak az orosz élet
általános problémáival hozza összefüggésbe. Megkeresi azokat a korabeli
nyugat-európai irodalmi jelenségeket, amelyekből kitérnek Goncsarov művé-
szetének beilleszkedése az összeurópai irodalmi folyamatba. Beszél az orosz
és a nyugat-európai realizmus fejlődését mozgóató törvényszerűségekről. Ötle-
tes példákkal világít rá arra, hogy mit jelent — nem általánosságban, hanem
konkrétan, tartalmilag — az a sokszor hangoztatott, de nem kellően meg-
vizsgált és bizonyított állítás, hogy a magyar irodalom fejlődésének törvény-
szerűségei a XIX. században leginkább az orosz irodalom törvényszerűségei-
vel rokonok.

Az utószavak írói egyéniségüknek megfelelően más és más oldalról
közelítik meg tárgyukat. Szempontjaik és stílusuk sokszor gyökeresen eltérő.
Lukácsy Sándor és Kelemen Sándor az esszéista hagyományokat részesíti
előnyben. Heller Ágnes Turgenyev regényeire és Csernisevskij Prologusára
a filozófus — esztétikus szemével néz. Héra Zoltán tanulmányának megint
másfajta erénye van : a szerző Nyekraszov : Ki él boldogan Oroszországban?
c. elbeszélő költeményét elemezve nagy teret szentel a formai kérdések vizs-
gálatának. Ez a néhány példa is bizonyítja, hogy a marxista irodalomtörténet-

írás és kritika rendkívüli változatosságot enged művelőinek. A különböző hajlandóságú kritikusok és irodalomtörténészek (kár, hogy a kritika- és az irodalomtörténetírás még mindig két és nem egy foglalkozási ágat jelent), elütő modorban, a szempontok sokféleségével és az ítéletek gazdagságával tágíthatják az írói portrét — ha valóban eredeti gondolatokkal vannak fel-fegyverkezve. Ezek a tanulmányok — ha összevetjük őket — kis méretekben, de igen jól igazolják, hogy a marxizmus nem dogma, amely eleve meghatározott álláspontok és kategóriák közé szorítja az irodalom szakembereit, hanem nagy lehetőségeket nyújtó módszer. Ha helyesen tudjuk alkalmazni, nem leszorítja a gondolkodást, hanem magasba lendíti. Nem fojtja vissza az eredetiséget, az alkotó egyéniségét, hanem teljesebbé teheti. Szabad szárnyalásra indíthat.

Egy-egy utószó néhány részlete mégis hiányérzetet kelt az olvasóban. Kelemen Sándornak a Tolsztoj önéletrajzi trilógiájához mellékelt tanulmányában a Puskin és a Tolsztoj-próza összevetéséről olvashatunk. A szerző röviden rámutat arra, hogy Puskin és Tolsztoj az orosz realizmus történetének két, alapjában különböző szakaszát jelzi, s a tolsztoji lélekábrázolás nem keresheti elődjét Puskinban. Ez igaz. De az orosz realizmus fejlődésének egyes fázisait vizsgálva — ha már a különbségekre felhívjuk a figyelmet — szóba kellett volna hozni Lermontovot, aki a „Korunk Hőse”-vel összekötő kapocs a harmincas évek végének realizmusa és a tolsztoji próza között. Tolsztoj Lermontovban éppen a lélekelemzés nagyszerűségét csodálta. A Kozákok c. elbeszélés megírásához a „Korunk hőse” tanulmányozása nagy ösztönzést jelentett Tolsztojnak. Olenyin, a „Kozákok” főhőse és Pecsorin között a rokonság egészen közeli. S hogy Olenyin társadalmi feleslegessége a Kaukázusban, a primitív népek körében derül ki, nem kis részben Lermontovnak köszönhető. A személyiség belső életének ábrázolása Lermontovval kezdődik az orosz irodalomban, s Tolsztoj nemcsak előre nézett, hogy magasabb — jóval magasabb — szintre emelje a valóságábrázolásnak ezt az oldalát, hanem vissza is tekintett, hogy tanuljon Lermontovtól.

A Scsedrin-művekhez írt utószavak az író művészetének sok érdekes vonására hívják fel a figyelmet. Egyik sem említi azonban a scsedrini szatíra előzményeit: Gogol szatíráit, amelyekben a harmincas évek Oroszországaról kapunk nevetésre és haragra ingerlő minden részletében igaz gúnyképet. Scsedrin akkor kezdett írni, amikor Gogol elérte az őrület. De nemcsak az idő, egyéniségük is elválasztotta őket egymástól. Gogol, az érzékeny lelkű moralista hol nevetett, hol sírt a világ állapotán, Scsedrin háborgott. Gogol művei morális érzékünket izgatják fel, Scsedrin szatírái elsősorban politikai tartalmuk élességével hatnak. Gogol politikai kérdésekben homályosan látott, Scsedrin a forradalmi demokrata éleslátásával írt az önkényuralomról. S mégis találunk művészetükben rokon jegyeket. Gogol szatirikus eszközei tovább élnek Scsedrin szatíráiban. Sőt, nemcsak ezek. A Posehonyi régi világ — amely tulajdonképpen alig nevezhető szatírának — emlékeztet a Holt lelkek szerkesztési módszerére — az író portrészorozatot ad. Amikor Scsedrin sorra veszi a földesúri világ tipikus figuráit, s egymás mellé állítja őket, hogy jellembeli azonosságaik és eltéréseik kiugróak legyenek, úgy tesz, mint Gogol. Mert Scsedrint Gogolhoz hasonlóan mindenképp az emberi jellemek érdeklik. Gogol ugyanakkor egy anekdotikus, mulatságos eseménybe szövi be szatirikus éllel ábrázolt alakjait, Scsedrinnél viszont nincs esemény, csak jellem. Összefüggő esemény helyett az egyes hősökkel

kapcsolatos történeteket kapunk. S amint az egyik hőst felváltja egy másik, a történet is megváltozik. Az egyes alakokat egységbe fűzi, hogy az író gyermekkori visszaemlékezésésként, első személyben beszél róluk.

A sort tovább lehetne folytatni. De nincs olyan monográfia — nemhogy utószó —, amely mindenkit kielégíthetne. Az a fontos, hogy a hiányok ne legyenek lényegiek. S mivel jelen esetben többnyire olyan utószavakról esik szó, melyek a terjedelemadta lehetőségeket kihasználták, a sort csak szórszálhasogatás lenne folytatni.

Jegyzetek

A kötetek jegyzetei általában gondos szerkesztésre vallanak. Íróik egységes elv szerint dolgoztak és részben név-, részben szómagyarázatokra szorítottak. Egyes esetekben, ahol szükségesnek mutatkozott, a műveket a jegyzetek mellett külön magyarázatokkal látták el. Csehov színművei után e magyarázatok a drámák keletkezési körülményeiről tájékoztatnak, Scsedrin meséinél pedig a korviszonyokról, melyek ismerete nélkül mondanivalójuk nehezen lenne érthető. Az egyes kötetek jegyzetanyaga közül a Puskin, a Turgenyev és a Nyekraszov köteté felel meg legjobban a kívánalmaknak. Összeállítóik jól kiválogatták azokat a neveket és szavakat, amelyek magyarázatra szorulnak, s ezek a magyarázatok megfelelően rövidek és a rövideg határain belül alaposak is. Nem mondható ez el ilyen mértékben a többi kötet jegyzeteiről. Gyakran tapasztalható bennük bizonyos egyenetlenség. Érthetetlen, hogy miért kellett egy-két semmitmondó szóval jellemezni közismert írókat és művészeket. Helyes ugyan, ha a kevésbé ismert és mégis fontos egyéniségekről viszonylag többet, alaposabban ír a jegyzet, mint azokról az írókról és művészekről, akik közismertek. Helyes volt például Boileauról öt sorban, Montesquieuról hat sorban írni és főműveiket megemlíteni, míg Voltaire-ről csupán néhány szóval tenni említést. Ebből a helyes elvből azonban helyenként furcsa eredmény származott. A Tolsztoj-kötet jegyzete Schillerről azt mondja, hogy „nagy német klasszikus költő, a szabadság dalnoka, a legnagyobb német drámaírók egyike”. Az ilyesfajta jellemzésnek aligha van értelme. Sok olvasó bizonyára jóval többet tud Schillerről, mint amennyit a jegyzet mond róla. Hasonlóképpen értelmetlen dolog Straussról, a zeneszerzőről írni akkor, ha nem mondunk többet annál, hogy „osztrák zeneszerző, keringői világszerte híresek”, mint ahogyan a Csernisevszkij Prológusának jegyzetírója teszi. Véleményünk szerint Don Quijotén nincs semmi magyarázni való — a Turgenyev-kötet jegyzete viszont értésünkre adja, hogy Cervantes regényének főhőse. Ha nem lehet jobban megmagyarázni ezeket a neveket, miért van szükség a magyarázatra? Okosabb lett volna, ha teljesen kimaradnak a jegyzetből. (Még jónéhány hasonló eset akad, — ezek csak kiragadott példák voltak.)

A semmitmondó jellemzésnek van egy másik, igen elterjedt fajtája is. Legjellemzőbbje a Csehov színművek jegyzeteiben található, ahol Schopenhauer a következő jelzőket kapja: „Szélsőségesen reakciós, idealista, német filozófus”. Semmiképpen sem nevezhető szerencsés megoldásnak, ha egy neves filozófusról, még ha az „szélsőségesen reakciós” is, kizárólag ilyen „adatok” tudunk közölni, amikor a jellemzés mindössze 5—6 szóból áll. A „reakciós” szó használatával általában csinján kell bánni. Vele sem Schopenhauer filozófiájának tartalmát, sem történelmi helyét nem tudjuk kijelölni.

Hogy mennyire visszaéltünk már ezzel a szócskával, s hogy az mennyire elvesztette konkrét értelmét, azt legmeggyőzőbben a Scsedrin-mesék jegyzetei bizonyítják: két orosz lapról, a „Hír” és a „Moszkvai Közlöny” címűekről azt írja, hogy „reakciós újság” — semmi többet. E két lap tehát, a jegyzetek szerint, egy húron pendült. Pedig ez nem egészen igaz. Az egyik kormánypárti volt, a másik felliberális. Igaz tehát, hogy mindkettő reakciós volt, de nem vallottak teljesen azonos politikai nézeteket, ha nem is voltak halálos ellenségei egymásnak. „A reakciós” szó unos-untalan való használata nemcsak elkoptatja a valódi tartalmat, hanem el is törli az árnyalati különbségeket. Az árnyalatok pedig igen lényegesek.

A Tolsztoj-kötet jegyzeteiben található egy névmagyarázat. Érdekessége, hogy bár teljesen elhibázott, minden szava igaz. Ez Schelling filozófiájának jellemzése. Megérdemli a teljes közlést: „F. W. Schelling, filozófus, a XVIII. század végi és a XIX. század eleji német idealizmus egyik képviselője, a materializmus és a tudomány esküdt ellensége, a vallás élharcosa. Politikai téren a korlátlan királyi hatalom híve volt.” Ezekbe az állításokba nem nagyon lehet belekapaszkodni. De abba már igen, hogy a jegyzetírónak egy szava sincs Schelling természetfilozófiájáról, dialektikájáról, esztétikájáról, amelyekben esetleg mégis találna valamit, amiért Schellingnek érdemes volt filozófiával foglalkoznia. Az öt sorba ebből is belefért volna valami. S ha nem, az öt sort kettővel meg lehetett volna toldani.

Fordítások

Az 1955-ben megjelent kötetek fordítói elkényeztettek bennünket. Különösen Áprily Lajos Nyekraszov- és Németh László Tolsztoj-fordítása mozog már-már a virtuozitás határán. Mindegyik a maga nemében szinte műalkotás. Pedig a feladat amit meg kellett oldaniok, nehéz volt, sokszor megoldhatatlannak tűnő. Nem véletlen, hogy Nyekraszov elbeszélő költeményének magyar nyelvi átültetésére még senki sem vállalkozott Áprily előtt. Nyekraszov az orosz népköltészet elemeinek felhasználásával olyan ritmust teremtett, amely igazában csak az orosz fülben otthonos. A fordítónak a magyar olvasó füléhez kellett igazodnia, de ugyanakkor vigyáznia is kellett arra, hogy a fordítás ne veszítse el az orosz eredeti zenéjét. Áprily legnagyobb érdeme, hogy ezt a kettőséget úgy oldja fel, hogy egyben meg is tartja.

A magyar nyelvnek kevés olyan ismerője van, a rejtett nyelvi szépségeket kevesen értik úgy, mint Németh László. Ezt Tolsztoj-fordítása is bizonyítja. Pedig Tolsztojt nem könnyű fordítani. Tolsztoj nem tűri a nyelvi durvaságokat, a modorosságot, a szintelenséget. Stílusa a ragyogás és a közvetlenség keveréke. Németh László fordításában ez a stílus maradéktalanul érvényesül. Sőt, Németh László közvetítésével a magyar nyelv is gazdagodik Tolsztoj stílusából. Az Új Magyar Könyvkiadó Németh Lászlónál jobb fordítóra nem bízhatta volna a Tolsztoj-műveket.

Nem mellőzhetjük Honti Rezső Scsedrin (Posehonyi régi világ) fordításának említését sem. Az orosz prózairók közül talán Scsedrin fordítható a legnehezebben. Nem műveinek stiláris árnyaltsága miatt, hanem különös szóhasználataiért. Olvasásához még az oroszok is szótárt voltak kénytelenek összeállítani, hogy a homályos értelmű szavakat magyarázzák. Honti fordítói képességeit mutatja, hogy fölébe tudott kerekedni ezeknek a nehézsé-

geknek. Hűséggel, érthető és szép magyar nyelven tolmácsolja a Posehonyi régi világot.

Kevés hely jut a fordítások erényeinek dicséretére, mint ahogyan kevés jutott a szerkesztés munkájának vagy az utószavaknak a dicséretére is. De a dicséretre nem lett volna elegendő ez a néhány oldal, a hiányok felsorolására viszont elég. Ezért vállalkoztunk inkább a hibák, mint az erények ismertetésére. Izgalommal és szeretettel várjuk a többi köteteket is, s ez minden magasztalásnál többet mond.

Török Endre